

УДК 378:351.745.5

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ МВС УКРАЇНИ ДО ОХОРОНИ Й ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Д.В.Швець

Анотація. У статті подано результати аналізу наукових досліджень щодо застосування компетентнісного підходу в процесі фахової підготовки майбутніх офіцерів МВС; розглянуто сутність та категоріальне співвідношення основних понять «компетентність» і «компетенція».

Ключові слова: професійна підготовка, компетентнісний підхід, компетентність, компетенція.

Аннотация. В статье представлены результаты анализа научных исследований по применению компетентностного подхода в процессе профессиональной подготовки будущих офицеров МВД; рассмотрены сущность и категориальное соотношение основных понятий «компетентность» и «компетенция».

Ключевые слова: профессиональная подготовка, компетентностный подход, компетентность, компетенция.

Summary. The article presents an results of the analysis of research on the application of the competency approach in the professional training of future officers of MIA. The essence and the categorical value of the basic concepts of "competence" and "competency".

Keywords: professional training, competency based approach, competence, competence.

Постановка проблеми. Глибокі перетворення, що відбуваються у політичній, економічній, соціально-культурній сферах нашого суспільства неодмінно впливають на діяльність усіх державних інституцій. Саме тому одним із важливих напрямів дотримання безпеки держави, суспільства та окремого громадянина є створення надійної системи правоохоронних органів, орієнтованої на удосконалення та підвищення рівня професійної підготовки офіцерських кадрів.

Новітні вимоги до професійної освіти потребують чіткого формулювання завдань підготовки майбутніх офіцерів у вищих навчальних закладах. Сучасний офіцер повинен володіти достатнім рівнем знань, навичками, що дозволять компетентно розв'язувати завдання службово-бойової діяльності. Характер завдань, що виконуються структурними підрозділами МВС, вимагає від офіцерів не лише ґрунтовних професійних знань, а й умінь швидко адаптуватися до нестандартних ситуацій, розвинених навичок саморозвитку та самовдосконалення, здатністю до реалізації творчого потенціалу при вирішенні службових завдань, тобто відповідати вимогам, що пред'являються до майбутніх офіцерів з огляду на їхню професійну діяльність. При цьому фахова діяльність офіцера правоохоронного органу характеризується високим ступенем суспільної відповідальності, суворою регламентацією порядку її здійснення, сформованістю особистих та професійних якостей, сформованістю загальнолюдських ціннісних орієнтацій. Становлення майбутнього офіцера правоохоронного органу є не лише здатністю ефективно виконувати службові обов'язки, а й прийняття майбутнім офіцером відповідного способу діяльності, способу мислення, системи правил, норм поведінки та цінностей колективу.

Аналіз досліджень і публікацій. Психолого-педагогічному аналізу різних аспектів професійної освіти працівників правоохоронних органів присвячені численні праці В.Андросюка, М.Ануфрієва, О.Бандурки, В.Зеленого, Д.Кобзіна, М.Козяра, Я.Кондратьєва, М.Курко, А.Лігоцького, Г.Яворської. Проблеми професійної підготовки правоохоронців досліджували А.Буданов, Г.Васильєв, В.Вдовиченко, С.Делікатний, О.Корнєв, В.Лавров, В.Лефтеров, М.Логачов, В.Новіков, В.Плиско, І.Серебряков, О.Тогочинський, Н.Ческідов, Г.Юхновець та інші. Дослідженню професійних аспектів якості працівників різних підрозділів органів внутрішніх справ присвячені праці Н.Андрєєва, В.Барка, В.Павлушенка, С.Шевцова та ін. Однак підготовка майбутніх офіцерів МВС України до охорони й забезпечення громадського порядку не була предметом окремого педагогічного дослідження.

Метою статті є з'ясування особливостей професійної підготовки майбутніх офіцерів МВС та

обґрунтування нових підходів у системі вищої освіти для успішного формування готовності до здійснення дій з охорони та забезпечення громадського порядку.

Основні результати дослідження. Підготовка майбутніх офіцерів у вищих навчальних закладах до здійснення професійної діяльності є головним завданням навчально-виховного процесу у ВНЗ. Цей процес, відповідно до Положення з організації професійної підготовки осіб рядового й керівного складу органів внутрішніх справ України, передбачає:

- підготовку кваліфікованих фахівців правоохоронної діяльності, здатних на належному рівні забезпечувати охорону громадського порядку, проводити заходи по боротьбі зі злочинністю та захисту законних прав, свобод людини й громадянина, передбачених Конституцією України;
- вивчення курсантами нормативно-правових актів, які регламентують діяльність ОВС та їх практичне застосування при здійсненні оперативно-службової діяльності;
- набуття майбутніми працівниками знань і спеціальних навичок, необхідних для успішного виконання оперативно-службових завдань, та постійне їх удосконалення;
- удосконалення навичок керівного складу ОВС з організації управління та навчання підлеглих, упровадження в практику оперативно-службової діяльності досягнень науки та техніки, передових форм та методів роботи, основ наукової організації праці;
- розвиток у працівників ОВС особистих моральних якостей, почуття відповідальності за власні дії, прагнення до постійного вдосконалення свого професійного та загальнокультурного рівня тощо [1].

Об'єктивна необхідність вирішувати практичні питання підготовки майбутніх офіцерів повинна ґрунтуватись на всебічному теоретичному дослідженні особливостей та змісту майбутньої професійної діяльності, розкритті її структури та виявленні взаємозв'язків її внутрішніх компонентів, з урахуванням усіх факторів, які зумовлюють ці особливості. Аналізуючи професійну діяльність офіцерів МВС, ми створюємо своєрідне змістове наповнення цього поняття для подальшого аналізу із використанням універсальних положень педагогічних теорій.

Аналізуючи зміст професійної діяльності майбутніх офіцерів МВС, ми дійшли висновку, що вона відрізняється від будь-якої праці специфікою своїх завдань, умовами, засобами, труднощами регламентованих дій, психологічним змістом. До «специфічних умов служби офіцера відносять: своєрідність цілей та результатів (керування підлеглими, підвищення готовності підрозділу, навчання й виховання підлеглих); особливий характер об'єкта діяльності (люди, техніка); регламентованість (визначається задачами, статутами, настановами, інструкціями, наказами, розпорядженнями); особливі засоби діяльності (зброя, мовні засоби, радіоелектронні пристрої: датчики, індикатори, сигналізатори, пристрої комутації); інтенсивність функціонування психіки та висока інтелектуальна напруга у ході здійснення функцій діяльності» [2, с. 9]. Професійна діяльність є невіддільною від особистості фахівця, тому що це, передусім, активна робота людини в сфері спеціалізації майбутнього офіцера, що базується на знаннях та набутому досвіді. І як будь-яка інша суспільно необхідна діяльність, вона супроводжується підвищеними вимогами до професійних якостей та індивідуальних можливостей кожного правоохоронця.

З метою дослідження сучасних наукових підходів проблеми підготовки майбутніх офіцерів органів МВС до виконання визначених функцій правоохоронної діяльності нами проведено аналіз дисертаційних робіт та інших психолого-педагогічних досліджень, у яких розроблено теоретичні та прикладні аспекти професійної підготовки курсантів у вищих військових навчальних закладах та, зокрема, виконання однієї з основних функцій щодо охорони та забезпечення громадського порядку.

Враховуючи сучасні наукові розробки, дослідники пропонують різні шляхи вдосконалення професійної підготовки майбутніх офіцерів: формування професійної компетентності курсантів через набуття ними необхідних знань, умінь і навичок, необхідних для виконання службових завдань; формування в курсантів особистісної позиції та етичного ставлення до системи загальнолюдських і професійних цінностей; формування в курсантів особистісних якостей: ініціативності, відповідальності, дисциплінованості; розвиток культури професійного спілкування майбутніх офіцерів; становлення професійно-моральної стійкості майбутніх правоохоронців; формування психологічної готовності до виконання обов'язків працівників правоохоронних органів тощо. Разом з тим, більшість дослідників визначають спільну рису професійної підготовки майбутніх правоохоронців – це активна діяльнісна позиція суб'єктів навчання. Головна мета викладачів вищих навчальних закладів на всіх етапах підготовки майбутніх офіцерів до забезпечення виконання правоохоронних функцій – активно допомагати у формуванні необхідних знань, умінь і навичок, сприяти залученню в усі сфери суспільного життя й діяльності навчального колективу. В процесі такої взаємодії сам викладач також нарощує свій інтелектуальний рівень, підвищує педагогічну майстерність.

На нашу думку, сучасний етап пошуку шляхів удосконалення підготовки майбутніх офіцерів МВС

та підвищення рівня їхнього професіоналізму повинен ґрунтуватись на положеннях діяльнісного підходу. Однак, з огляду на суспільні потреби у висококваліфікованих фахівцях правоохоронних органів, особливої актуальності набуває компетентнісний підхід у навчанні. Використання компетентнісного підходу в системі вищої освіти визначає здійснення кардинальних змін в організації навчального процесу, діяльності керівників вищих навчальних закладів і науково-педагогічного складу, в методологічному забезпеченні навчання, спрямованих на засвоєння майбутніми фахівцями необхідних знань, умінь і навичок, які дозволять ефективно діяти в подальшій професійній діяльності, особистій та суспільній сферах життя. Оскільки йдеться про процес навчання й розвитку особистості, що відбувається в системі освіти, то одним з результатів освіти, на думку О.Пометун, стане набуття людиною набору компетентностей, необхідних для діяльності в різних сферах суспільного життя [3, с. 64]. З позиції такого підходу пріоритетним завданням стає формування загальнокультурних, навчально-пізнавальних, ціннісно-змістових, соціокультурних, комунікативних, інформаційних компетенцій, що є необхідними для становлення комплексної професійної компетентності майбутніх офіцерів.

В теорії компетентнісного підходу дослідники приділяють значну увагу з'ясуванню сутності та категоріальному співвідношенню двох основних понять «компетентність» і «компетенція».

Дослідники наводять узагальнене розуміння компетентності в навчанні як набутої характеристики особистості, що сприяє успішному входженню молодшої людини в життя сучасного суспільства. Так, на думку Н.Бібік, «компетентність у навчанні розглядається як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері». Компетенцію же автор визначає як «відчужену від суб'єкта, наперед задану соціальну норму (вимогу) до освітньої підготовки учня, необхідну для якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат» [4, с. 408–410]. Таким чином, компетентність визначається як інтегральна характеристика особистості кваліфіковано виконувати свої функції в нестандартних ситуаціях, мобілізуючи увесь комплекс набутих знань та умінь. Компетенція розглядається як поняття більш вузьке, що є складовою частиною компетентності фахівця.

Розкриваючи сутність компетентності з позицій психології, Д.Равен наголошує, що вона складається з великої кількості компонентів, чимало з яких відносно незалежні один від одного. Деякі компоненти належать до когнітивної сфери, а інші – до емоційної. Ці компоненти компетентності можуть у значній мірі замінити один одного в якості складової ефективної поведінки [5, с. 253–255]. Сучасні науковці поняття «компетентність» визначають ключовим, своєрідним «вузловим» поняттям, оскільки воно, по-перше, поєднує в собі інтелектуальний і навичковий складники освіти; по-друге, в понятті компетентності закладено ідеологію інтерпретації змісту освіти, сформованого «від результату» («стандарт на виході»); по-третє, ключова компетентність є інтегративною за природою, оскільки вона містить низку однорідних чи близьких умінь і знань, що належать до широких сфер культури та діяльності (інформаційної, правової тощо) [3, с. 18]. Тому в нашому дослідженні ми будемо виходити з того, що підготовка майбутнього офіцера МВС повинна базуватись не лише на накопиченні певного об'єму знань, а й на максимальному наближенні процесу засвоєння знань до майбутньої професійної діяльності.

Зауважимо, що більшість дослідників також зосереджують свою увагу на визначенні системи компетенцій, обираючи різні критерії для їх класифікації. Зокрема, досліджуючи необхідність упровадження компетентнісного підходу в вищій школі, О.Пометун зауважила: по-перше, «ключові, тобто надпредметні (міжпредметні), компетентності, які визначаються як здатності людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми; по-друге, загальногалузеві – їх набуває учень упродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі в усіх класах середньої школи; предметні компетентності – їх набуває учень упродовж вивчення того чи іншого предмета в усіх класах середньої школи [3, с. 64]. При цьому ключовими компетенціями є ті, що можуть бути використані в будь-яких сферах діяльності особистості, включаючи й професійну. Зміст компетентнісного підходу автор вбачає у «спрямованості освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання й містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [3, с. 64].

Такий підхід до розуміння та визначення змісту компетентнісного підходу є найбільш вдалим та відображає особливості навчально-виховного процесу, становлення та розвитку особистості в ході

професійної підготовки, а також набуття нею комплексу ключових та фахових компетенцій, що дозволять їй успішно реалізувати свої можливості у майбутньої праці.

Цікавими для нашого дослідження є наукові розробки прихильників контекстного навчання. Ідею застосування в компетентнісному підході контекстного навчання та його теоретичні засади було сформульовано А. Вербицьким, який зауважував: «Для того, щоб бути теоретично й практично компетентним, студенту необхідно зробити подвійний підхід: від знака до думки, а від думки до вчинку, дії. Перехід від інформації до її використання опосередковується думкою, що й робить цю інформацію знанням» [6, с.18].

З позиції контекстного підходу навчальний матеріал також подається в традиційному вигляді шляхом застосування існуючих форм та методів його викладання. Однак існує певна особливість – засвоєння нової інформації супроводжується використанням завдань, проблемних ситуацій, моделями поведінки майбутнього офіцера в реальних ситуаціях його діяльності, що наповнює процес навчання особистісним змістом, зумовлює активізацію до самопізнання, мотивацію до навчальної діяльності, формулювання конкретних цілей та творчого пошуку дієвих шляхів розв'язання проблеми. Це дозволяє планомірно досягати ефективності навчання у вищому навчальному закладі при оптимальному співвідношенні ресурсних витрат до кінцевого результату.

Предметом нашого дослідження є готовність до здійснення дій з охорони й забезпечення громадського порядку майбутніми офіцерами МВС у процесі професійної діяльності, тому вважаємо за необхідне з'ясувати зміст поняття «професійна компетентність». У наукових дослідженнях професійна компетентність трактується як складне утворення, що вміщує комплекс знань, умінь, властивостей особистості, що забезпечують варіативність, оптимальність та ефективність побудови навчально-виховного процесу (В. Адольф); як певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно і відповідально, як оволодіння людиною здатністю й уміннями виконувати визначені професійні функції (А. Маркова); як інтегроване особистісне утворення, що складається з досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, особистісних якостей, що забезпечує готовність професіонала до ефективного виконання правоохоронної діяльності (В. Тюріна).

Досліджуючи професійну компетентність, А.Маркова виділила наступні її види: спеціальна компетентність (володіння власне професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток); соціальна компетентність (володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співпрацею, а також прийнятими в певній професії прийомами професійного спілкування; соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці); особистісна компетентність (володіння прийомами особистісного самовираження й саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості); індивідуальна компетентність (володіння прийомами саморегуляції й розвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до професійного зростання, здатність до індивідуального самозбереження, непадіння професійному старінню, уміння організувати раціонально свою працю) [7, с. 34].

Змістове наповнення поняття «професійна компетентність» передбачає наявність взаємопов'язаних та взаємообумовлених складових, що характеризують його внутрішні ознаки. Аналіз наукових підходів дозволяє констатувати, що дослідники виділяють різні компоненти професійної компетенції, враховуючи сутнісне розуміння цієї категорії та особливості діяльності фахівців відповідного професійного спрямування [8].

Висновок. Отже, професійна підготовка майбутніх офіцерів є складним і багатоплановим процесом, який забезпечує ефективність дій з охорони й забезпечення громадського порядку шляхом формування готовності до здійснення таких дій. Цей процес визначає необхідність набуття певної сукупності знань та умінь як теоретичного, так і прикладного змісту, формування професійно значущих особистісних якостей, формування мотивації до навчальної діяльності та професійного самовдосконалення, усвідомлення цінності професії офіцера-правоохоронця для суспільства. Зважаючи на інтерес дослідників до проблеми професійної підготовки майбутніх офіцерів, усталені та інноваційні підходи в підготовці фахівців для правоохоронних органів, питання професійної підготовки до здійснення дій з охорони й забезпечення громадського порядку не було в достатній мірі досліджене. У зв'язку з цим, постає необхідність у якісній розробці педагогічних та методичних засад забезпечення навчально-виховного процесу підготовки в вищому навчальному закладі на основі компетентнісного підходу, що дозволить максимально наблизити зміст навчання майбутніх офіцерів до реалій майбутньої професійної діяльності. Зокрема, потребують визначення зміст та структура готовності майбутніх офіцерів МВС до виконання службових завдань з охорони й забезпечення громадського порядку, виявлення критеріїв та показників сформованості готовності до таких дій, а також розробка методики визначення якісних характеристик рівнів їх сформованості.

Література

1. Про затвердження Положення з організації професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України : наказ МВС від 13.04.2012 № 318 // Комп'ютер. інформ.-прав. система «Ліга». – Адреса в мережі «Інтернет» : www.liga.net.
2. Кубіцький, С. О. Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С. О. Кубіцький. – К., 2002. – 21 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
4. Енциклопедія освіти / АПН України ; [голов. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Равен, Д. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Д. Равен. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.
6. Вербицкий, А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М.: Высшая школа, 1991. – 207 с.
7. Маркова, А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Международный Гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
8. Діденко О. В. Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронних органів України / Діденко О. В. // Наук. записки Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. – Випуск 33 / Ред. кол. : В. І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця : ТОВ «Планер», 2010. – № 33. – С. 218–222.